

Звіт про результати опитування підприємців ЦЕНТРАЛЬНО-ВОЛИНСЬКОГО СУБРЕГІОНУ

(м. Луцьк, м. Рівне, Здолбунівський, Ківерцівський, Луцький,
Рівненський райони)

Матеріали до Стратегічного плану економічного розвитку

Опитування проводилося за підтримки американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (АМР США) в рамках проекту "Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність".

Погляди авторів, висловлені в цьому документі можуть не співпадати з поглядами Агентства США з міжнародного розвитку або Уряду Сполучених Штатів Америки.

грудень 2010 р.

Зміст

I. ВСТУП.....	3
II. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	3
III. ГОЛОВНІ ВИСНОВКИ.....	4
IV. РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ	6
1. Статус підприємств.....	6
2. Загальний стан бізнесу.....	7
3. Клієнти	10
4. Питання праці та зайнятості.....	12
5. Нерухомість.....	15
6. Послуги та відносини з органами місцевої влади	17
7. Критичні питання.....	23
8. Пріоритетні галузі	23
9. Загальні враження	24
V. УЗАГАЛЬНЕНИЙ ВИСНОВОК.....	27

Перелік рисунків

Рис. 1. Структура акціонерів (власників) усіх підприємств	7
Рис. 2. Перешкоди для подальшого розвитку	8
Рис. 3. Переваги вступу до ЄС	9
Рис. 4. Недоліки вступу до ЄС	10
Рис. 5. Регіональний розподіл збуту продукції підприємств.....	11
Рис. 6. Причини закріплення підприємств	11
Рис. 7. Рівень задоволення працедавців якістю робочої сили.....	12
Рис. 8. Нестача робочої сили.....	13
Рис. 9. Заробітна плата та збут	14
Рис. 10. Нерухомість для розширення бізнесу	15
Рис. 11. Перспективи розширення у даному місцезнаходженні	16
Рис. 12. Перспективи розширення на інші території.....	16
Рис. 13. Перспективи перенесення бізнесу на інші території.....	16
Рис. 14. Послуги органів влади в містах субрегіону.....	18
Рис. 15. Послуги органів влади в районах субрегіону	18
Рис. 16. Пріоритети щодо покращення якості послуг.....	19
Рис. 17. Потреба в послугах підрозділу з економічного розвитку (в розрізі міст).....	20
Рис. 18. Контакти з органами влади та управління респондентів у містах	21
Рис. 19. Контакти з органами влади та управління респондентів у районах	21
Рис. 20. Критичні питання	23
Рис. 21. Стратегічно важливі галузі економіки для розвитку субрегіону	24
Рис. 22. Загальні враження про місцеве самоврядування	24
Рис. 23. Загальна думка про субрегіон як місце ведення бізнесу.....	25

I. ВСТУП

Опитування роботодавців Центрально-Волинського економічного субрегіону¹ було проведене у період з липня по листопад 2010 року. Це опитування є елементом процесу стратегічного планування економічного розвитку з залученням громади, який визначатиме економічне майбутнє субрегіону. Метою опитування було отримання корисної та достовірної інформації для членів Експертного комітету стосовно думки тих, хто здійснює інвестиції та створює робочі місця в субрегіоні з населенням понад 727,6 тис. жителів. Серед питань анкети були історія і статус підприємства, характер бізнесу, робоча сила та персонал, інформація про розміщення підприємства, послуги, що надаються органами влади, та стосунки з ними, а також загальна думка про місто як середовище для ведення бізнесу.

II. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

До 30 листопада 2010 року було заповнено 152 анкети, у тому числі:

- в м. Луцьк – 40 анкет,
- в м. Рівне – 56 анкет,
- в Здолбунівському районі – 20 анкет,
- в Ківерцівському районі – 17 анкет,
- в Луцькому районі – 11 анкет,
- в Рівненському районі – 8 анкет.

У переліку для опитування були як найбільші роботодавці субрегіону, так і вибірка малих підприємств. У цьому звіті зведено узагальнені відповіді всіх підприємств.

Для отримання якомога повніших і відвертіших відповідей, респондентів запевнили, що цей звіт не буде містити посилань на конкретні підприємства, а інформація в анкетах буде конфіденційною. **Правом «інкогніто» скористались понад 80% респондентів Луцька та всі респонденти Здолбунівського району.**

Звичайно, опитування **152 підприємств** не може абсолютно відобразити думку всієї бізнесової спільноти Центрально-Волинського економічного субрегіону, але ці підприємства, які являють собою, переважно, динамічний, зростаючий сектор малих² і середніх³ компаній, репрезентують значну частину місцевої економіки, і дають можливість порівняти результати цього опитування з результатами аналогічних опитувань, проведених в інших регіонах України.

На опитаних підприємствах працює 21548 осіб. Якщо врахувати, що всього у субрегіоні налічується 204,3 тис найманих працівників, то фактично опитані працевдавці 10,6% найманих осіб. Очевидно, варто врахувати, що серед цієї кількості зайнятих

---

¹ Центрально-Волинський економічний субрегіон – умовна назва агломерації довкола міст Рівне та Луцьк в адміністративно-територіальних межах: міста Луцька, Ківерцівського і Луцького районів Волинської області та міста Рівного, Здолбунівського і Рівненського районів Рівненської області України

² Малі підприємства – підприємства, річний обсяг збуту яких не перевищує 70 млн. грн., а кількість працівників не перевищує 50 осіб

³ Середні підприємства – підприємства, річний обсяг збуту яких знаходиться в межах від 70 до 100 млн. грн., а кількість працівників – від 51 до 100 осіб

(204,3 тис) є працівники бюджетних установ та громадських організацій, а також військові кадрової служби, які не брали участі в опитуванні. Вибірка є обмежено репрезентативною.

III. ГОЛОВНІ ВИСНОВКИ

1. За профілем економічної діяльності присутні респонденти у сфері торгівлі, надання послуг населенню, сфери виробництва, будівництва та транспорту, сільського господарства. У структурі власників усіх опитаних підприємств відносна до числа працюючих частка державної власності складає 10 %, комунальної – 5%, приватної – 34%, власність юридичних осіб 28%, іноземних суб'єктів – 22%.
2. Промисловість підприємств-респондентів Центрально-Волинського економічного субрегіону має посередній рівень експортної орієнтації та диверсифікації клієнтів. Ринок України (у т.ч. місцевий і обласний) у загальній структурі становить 62%. Значна частина промисловості, транспорт, будівництво, сфера торгівлі та послуг, очевидно, обслуговують місцевий ринок. В опитуванні не взяли участь всі підприємства-експортери, тому дане опитування не є репрезентативним щодо аналізу експортної складової економіки субрегіону.
3. Центрально-Волинський субрегіон, як і вся Україна, відчув вплив фінансово-економічної кризи. Однак, якщо аналізувати результати опитування, то більшість підприємств (63%) прогнозують зростання обсягів збуту в 2010 році. Майже 3% сподіваються завершити 2010 рік на такому ж рівні, як 2009, 22% прогнозують у 2010 році спад обсягів збуту, а 13% - не готові спрогнозувати найближчі перспективи свого бізнесу
4. Респонденти назвали чинники негативного впливу на поточний і майбутній розвиток своєї продукції чи послуг. На першому місці зі значним відривом знаходиться чинник «загальна економічна ситуація», який згадувався у 76% всіх опитаних. Далі в рейтингу знаходяться такі фактори, як «національне законодавство», «внутрішня конкуренція», «витрати на матеріали і комплектуючі», «високі процентні ставки», «недоступність фінансування», «витрати на енергію», «застарілі засоби виробництва». Інші чинники набрали в рейтингу порівняно менше балів. За окремими чинниками можна спостерігати значні відмінності впливу на розвиток малих, середніх та великих підприємств.
5. Середній збут усіх опитаних підприємств на одного працівника, знаходиться на рівні понад 150 тис. грн./рік. Цей показник є аналогічним у порівнянні з середніми показниками по інших регіонах України (дані на 1 січня 2009 року).
6. Респондентам було задане питання про основні причини розташування підприємства саме у даному регіоні. Для 52,7% підприємств основною причиною розміщення в цьому регіоні є наявність покупців (клієнтів), 44,7% респондентів вказали – наявність кваліфікованої робочої сили, 31,9% - наявність постачальників сировини, 18,6% - постачальників комплектуючих, 14,4% - існування кластера споріднених компаній.
7. Загальна чисельність працівників з повним робочим днем п'ять років тому на опитаних підприємствах становила 20098 особу (93,3% порівняно з 2010 роком). Збільшення кількості робочих місць спостерігалось до 2009 року, коли на підприємствах, що брали участь у опитуванні, працювало 21958 особи (102% порівняно з 2010 роком). Станом на 2010 рік на підприємствах-респондентах працює 21548 осіб. Прогноз працедавців на 2010 рік доволі оптимістичний – порівняно з 2010

роком буде утворено майже 2% робочих місць. Очевидно, цей показник певною мірою може свідчити про поступове економічне зростання після кризового періоду.

8. Жінки складають 26,2% працівників у вибірці, що є порівняно нижчим показником, ніж у середньому по Україні і це логічно з огляду на «чоловічий» характер домінуючих секторів економіки субрегіону. У той же час до вибірки не потрапили важливі роботодавці жінок – сфери освіти.
9. Загальний рівень задоволення усіх працедавців Центрально-Волинського економічного субрегіону якістю робочої сили є наступним: 23% працівників мають відмінну якість, 58% – добру, 16% – задовільну і 2% – погану. Середньостатистичні дані по Україні станом на 2005-2008 рр. є наступними: «відмінно» - 23%, «добре» - 47%, «задовільно»-25%, «погано» - 5%. Таким чином, трудові ресурси Центрально-Волинського субрегіону мають порівняно вищу якість ніж в середньому по Україні, хоча у цьому порівнянні не враховано впливу фінансово-економічної кризи, завдяки якій збільшилося безробіття і для працюючих підприємств зараз є порівняно більше можливостей отримувати краще підготовлені трудові ресурси.
10. Додатковим фактором, який підтверджує потенціал економічного розвитку субрегіону, є наявність на 12% від загальної кількості опитаних підприємствах підрозділів, які займаються науковими розробками нової продукції. Ще 7% респондентів розглядають можливість створення такого відділу у найближчому майбутньому.
11. Нестача кваліфікованої робочої сили навіть сьогодні в умовах фінансово-економічної кризи та спричиненого нею вивільнення трудових ресурсів є доволі значною проблемою. Її відчувають 39% підприємств, ще 17% очікують виникнення кадрових труднощів у майбутньому. У 44% підприємств такої проблеми немає. Така ситуація на ринку праці у перспективі (після завершення кризового періоду) загрожує швидким зростанням попиту на кваліфіковані кадри і думати про забезпечення цього майбутнього попиту необхідно вже зараз.
12. Фактична місячна заробітна плата на опитаних підприємствах становить у середньому 2138 грн. Ці показники є порівняно вищими від середніх по Україні, і по Центрально-Волинському субрегіону (1587 грн.). Загалом, диференціація середньої заробітної плати на підприємствах у місцевій економіці відбувається у широкому діапазоні (834% різниці) від 500 грн. до 4170 грн. на місяць.
13. Можливість розширення (наявний земельний ресурс) у даному місцезнаходженні мають майже 46% фірм. У цьому питанні існують доволі значні міжрегіональні відмінності. Зокрема, в Рівному та Луцьку можливості для розширення мають трохи більше 35% респондентів, а у Луцькому, Рівненському, Здолбунівському та Ківерцівському районах – 80-100% підприємств. У той же час, 8% опитаних підприємств субрегіону цілком готові надати в оренду або продати частину своїх приміщень, а 13% розглядають таку можливість у майбутньому. У переважній своїй більшості (76%) підприємства не готові продавати або здавати в оренду майно.
14. Плани розширення бізнесу має значна частина респондентів. Майже 30% опитаних підприємств мають чітко визначені плани розширювати бізнес на території існуючого місцезнаходження, ще 40% – розглядають таку можливість. Переносити свій бізнес на інші території твердо вирішили 3% респондентів, ще 10% - розглядають таку можливість.
15. Загальні ж настрої щодо перспектив інвестування (навіть не дивлячись на вплив фінансово-економічної кризи) доволі оптимістичні. 23% респондентів вказали, що у найближчі 1-3 роки вони планують інвестувати у розвиток бізнесу понад 407,3 млн. грн. та створити 466 робочих місць.

16. На думку респондентів пріоритетну увагу щодо покращення якості послуг слід надавати (у порядку рейтингу):
- в м. Рівному – підтримці малих та середніх підприємств, утриманню доріг, житловому будівництву;
  - в м. Луцьку – утриманню доріг, підтримці малих та середніх підприємств, наданні дозволів і погоджень на будівельні роботи.
17. Респонденти також оцінили контакти з владними структурами та посадовцями. Отримані результати демонструють відносно низький рівень контактів підприємців з більшістю органів влади та управління, а також організаціями, що підтримують бізнес. Говорити про високі рейтинги окремих установ ні в містах, ні у районах поки що не доводиться. Найбільш негативно респонденти оцінили контакти з податковою інспекцією у містах Рівне та Луцьк, а також управлінням міліції у Здолбунівському районі.
18. Респонденти визначили найбільш важливі напрямки, які мають бути відображені в стратегічному плані економічного розвитку: Іноземні прями інвестиції – 50%, Розвиток малих і середніх підприємств – 48%, Інфраструктура для бізнесу – 39,5%, Сільське господарство/розвиток села – 28,9%.
19. Респонденти визначили найважливіші галузі економіки для подальшого розвитку Центрально-Волинського субрегіону. Безумовним лідером є «Агропромисловий комплекс» – 53,3%, наступними в рейтингу знаходяться «Транспорт і шляхи сполучення» – 25,7%, «Лісопромисловий комплекс» – 25%.
20. За сумарними оцінками роботи органів влади та місцевого самоврядування міста та райони в рейтингу розмістилися наступним чином (за шкалою, де 4-найгірший бал, а 1- найкращий): м. Рівне – (2,66 бала), м. Луцьк – (2,84 бала). Варто зазначити, що середнє значення оцінки органів самоврядування під час опитувань, проведених у попередні роки в інших містах України, складає 3 бали (порівняно гірше, ніж в містах Центрально-Волинського економічного субрегіону). Відмітимо, що оцінки у 2006 році, коли проводилось аналогічне опитування були значно гірші у Луцьку - 3,17 та ледь кращі у Рівному – 2,61.
21. Місцева влада та самоврядування отримала порівняно нижчі оцінки, ніж місто/район, як місце для ведення бізнесу.

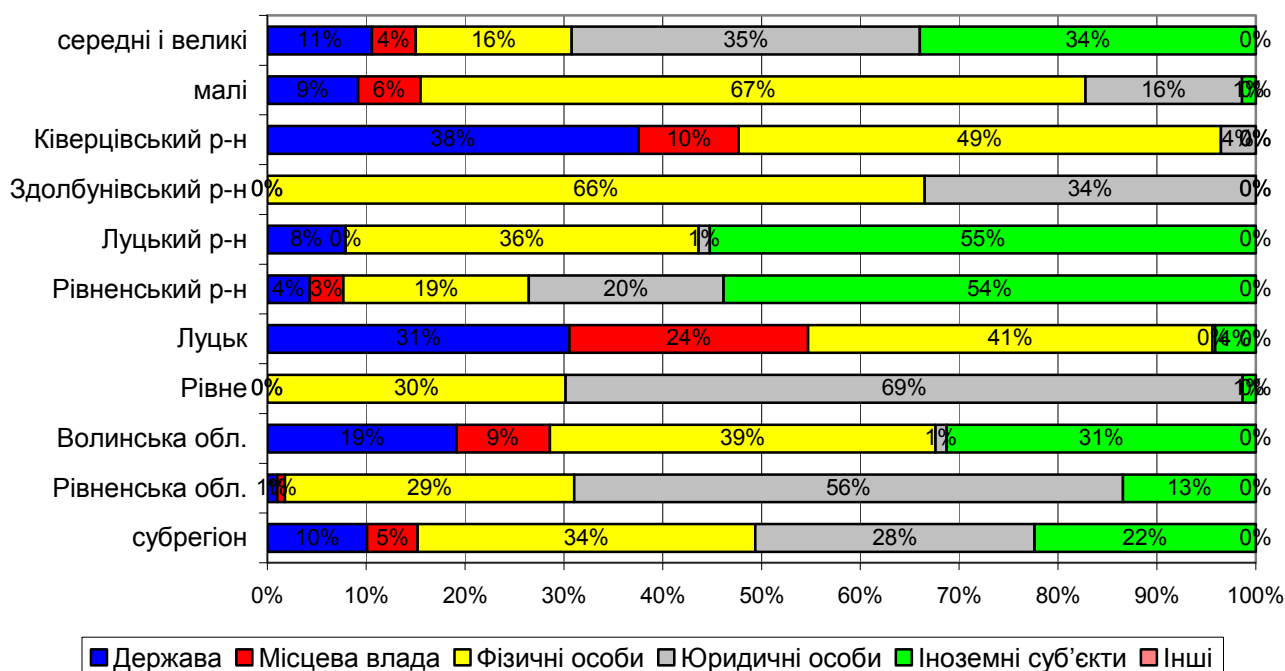
IV. РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ

1. Статус підприємств

Приблизно 74% респондентів було засновано після 1990 року, решта є «продовжувачами справи» традиційних галузей та своїх попередників. Найбільша частка новостворених компаній належить малим підприємствам у сфері торгівлі та послуг, тоді як у сфері виробництва та серед великих і середніх роботодавців переважають традиційні підприємства харчової, будівельної, транспортної, хімічної галузей промисловості.

Присутність іноземного капіталу серед підприємств-респондентів (7 підприємств, у 5 з яких структурі власності яких частка іноземного капіталу складає 100%), якщо вимірювати її відповідною часткою працівників – 4795 осіб (22 % до числа всіх працівників на опитаних підприємствах), є дещо вищою порівняно з середнім в Україні показником (20,7%). У структурі власників усіх опитаних підприємств відносна до числа

працюючих частка державної власності складає 10 відсотків, комунальної – 5%. Розподіл за категоріями власників підприємств подається нижче.

Рис. 1. Структура акціонерів (власників) усіх підприємств

За профілем економічної діяльності присутні респонденти у сфері торгівлі, надання послуг населенню, сфери виробництва, будівництва та транспорту, сільського господарства. У структурі власників усіх опитаних підприємств відносна до числа працюючих частка приватної власності складає 34 відсотки, власності юридичних осіб – 28%.

2. Загальний стан бізнесу

Економіка субрегіону, якщо розглядати її в розрізі підприємств-респондентів, є доволі диверсифікованою, тут присутні підприємства харчової, хімічної, будівельної, деревообробної, транспортної галузей, підприємства торгівлі, надання послуг для мешканців міст і області. У структурі респондентів більшість середніх та великих підприємств знаходяться у Луцьку та Луцькому районі.

Промисловість, очевидно, є основним експортером. За даними цього опитування, 38% усієї продукції підприємств-респондентів Центрально-Волинського економічного субрегіону йде за кордон. При цьому, найбільшими експортерами є середні та великі підприємства, у яких частка експорту складає 42%. У межах області підприємства реалізують 17% продукції. Таким чином, експортний ринок є порівняно добре диверсифікований.

Респонденти назвали чинники негативного впливу на поточний і майбутній розвиток своєї продукції чи послуг (рис. 2).

Рис. 2. Перешкоди для подальшого розвитку

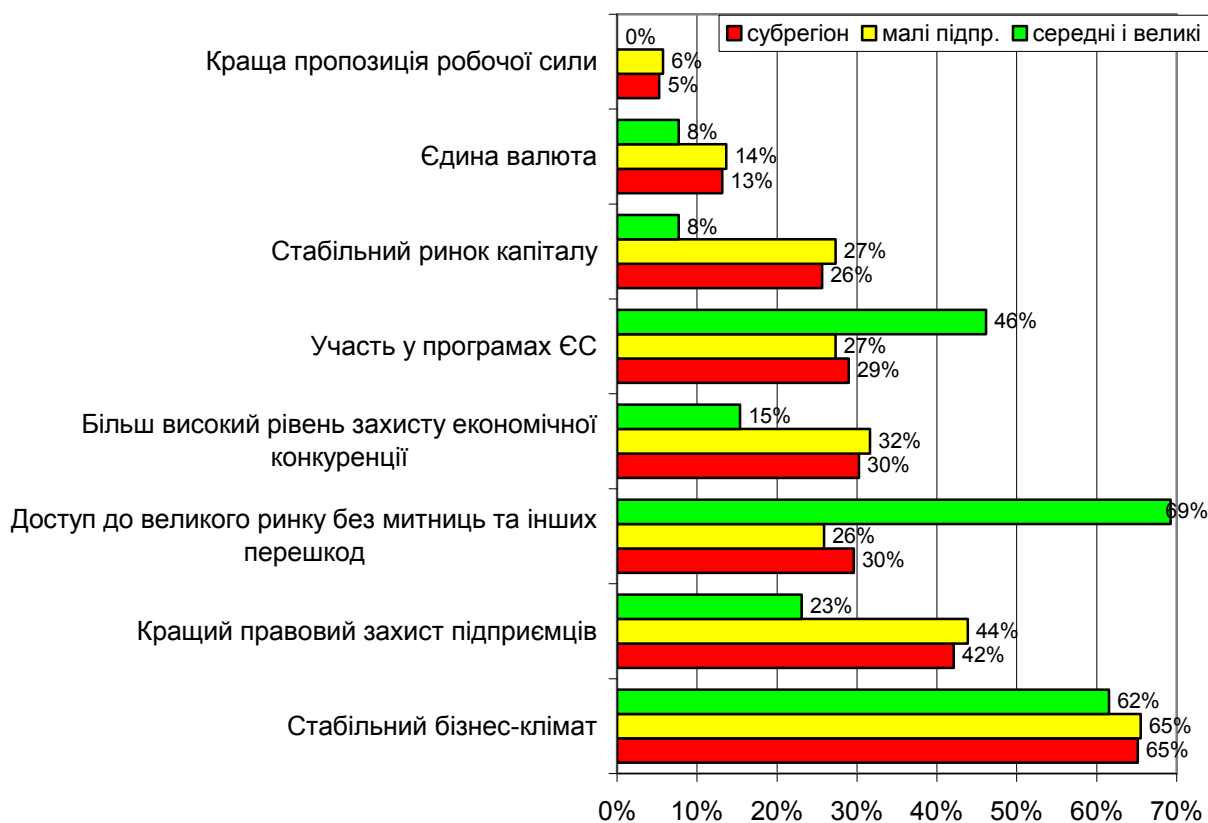
На першому місці зі значним відривом знаходиться чинник «загальна економічна ситуація», який згадувався у 76% всіх опитаних. Далі в рейтингу знаходяться такі фактори, як «національне законодавство», «внутрішня конкуренція», «витрати на матеріали і комплектуючі», «високі процентні ставки», «недоступність фінансування», «витрати на енергію», «застарілі засоби виробництва». Інші чинники набрали в рейтингу порівняно менше балів. За окремими чинниками можна спостерігати значні відмінності впливу на розвиток малих, середніх та великих підприємств.

Як бачимо, серед загроз для середніх і великих підприємств суттєво більшими ніж для сектору малого бізнесу, є фактори «загальна економічна ситуація», «витрати на енергію», «іноземна конкуренція». Натомість, на відміну від малого бізнесу, середні та великі підприємства взагалі не відчувають у своїй діяльності таких перешкод, як «ставлення місцевої влади», «нестача кваліфікованої робочої сили», «вартість робочої сили». Внутрішня конкуренція для середніх та великих підприємств також є суттєво меншою перешкодою, ніж для малого бізнесу.

Центрально-Волинський субрегіон, як і вся Україна, відчув вплив фінансово-економічної кризи. Респонденти окреслили своє бачення перспектив динаміки розвитку власного бізнесу в 2010 році наступним чином:

	Частка респондентів		
	Всі респонденти	Малі	Середні і великі
Прогнозують спад обсягів збуту	22%	22%	23%
Прогнозують працювати на тому ж рівні	3%	4%	0%
Не можуть спрогнозувати перспектив розвитку	13%	13%	0%
Прогнозують зростання обсягів збуту	63%	62%	77%

Очікування, пов'язані з більш тісним співробітництвом України з ЄС, є досить позитивними, хоча підприємства передбачають і негативні наслідки.

Рис. 3. Переваги вступу до ЄС

Стабільний бізнес-клімат (65%), кращий правовий захист підприємців (42%), доступ до великого ринку без митних перешкод (30%), більш високий рівень захисту економічної конкуренції (30%) є на думку опитаних підприємств головними вигодами від початку процесу інтеграції та показують нам, чого цим підприємствам найбільше бракує в сьогоднішній Україні. Наступними в рейтингу переваг знаходяться участь у програмах ЄС (29%), та стабільний ринок капіталу (26%). Решта факторів мають порівняно невелике значення для респондентів. При цьому для середніх і великих підприємств найбільш важливими є стабільний ринок капіталу та доступ до великого ринку без митних перешкод. Суттєвою є відмінність між малим бізнесом та середніми/великими підприємствами у оцінці такого фактора, як «доступ до великого ринку без митниць та перешкод». Відповіді майже 70% респондентів середнього та великого бізнесу (які є найбільшими експортерами серед опитаних підприємств) яскраво свідчать про те, що сучасні економічні умови найбільше обмежують експорт продукції саме завдяки митним перешкодам.

З іншого боку 41% усіх опитаних підприємств з острахом очікують посилення конкуренції, 38% - підвищення вартості робочої сили (суттєво, що для середніх і великих підприємств цей показник складає 69% і майже удвічі більший, ніж для малого бізнесу). Далі в рейтингу загроз від посилення європейської інтеграції України знаходяться такі чинники, як необхідність понести додаткові витрати на пристосування до нових умов – 33%, суворі правила щодо сприяння бізнесу з боку держави – 27%. Інші фактори мають порівняно невелике значення для респондентів.

Рис. 4. Недоліки вступу до ЄС

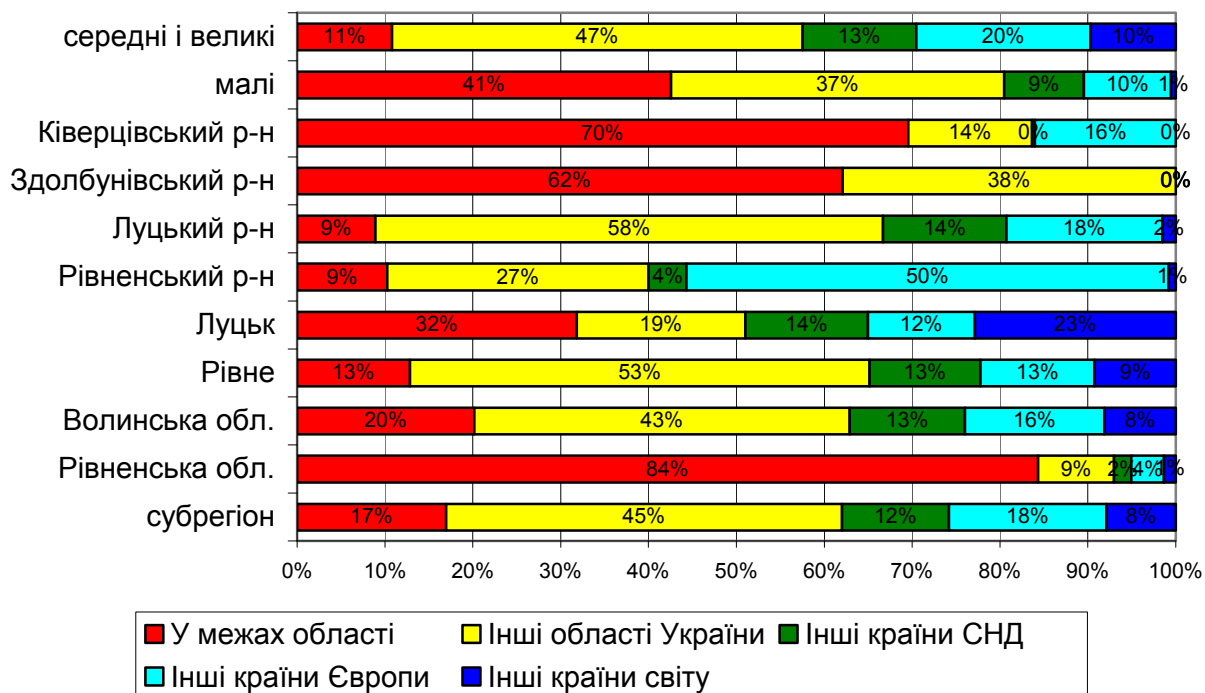
3. Клієнти

Усі компанії з готовністю надали інформацію про географічний розподіл своїх клієнтів. Як видно з рис. 5 промисловість підприємств-респондентів Центрально-Волинського економічного субрегіону має посередній рівень експортної орієнтації та диверсифікації клієнтів.

Ринок України (у т.ч. місцевий і обласний) у загальній структурі становить майже 62%.

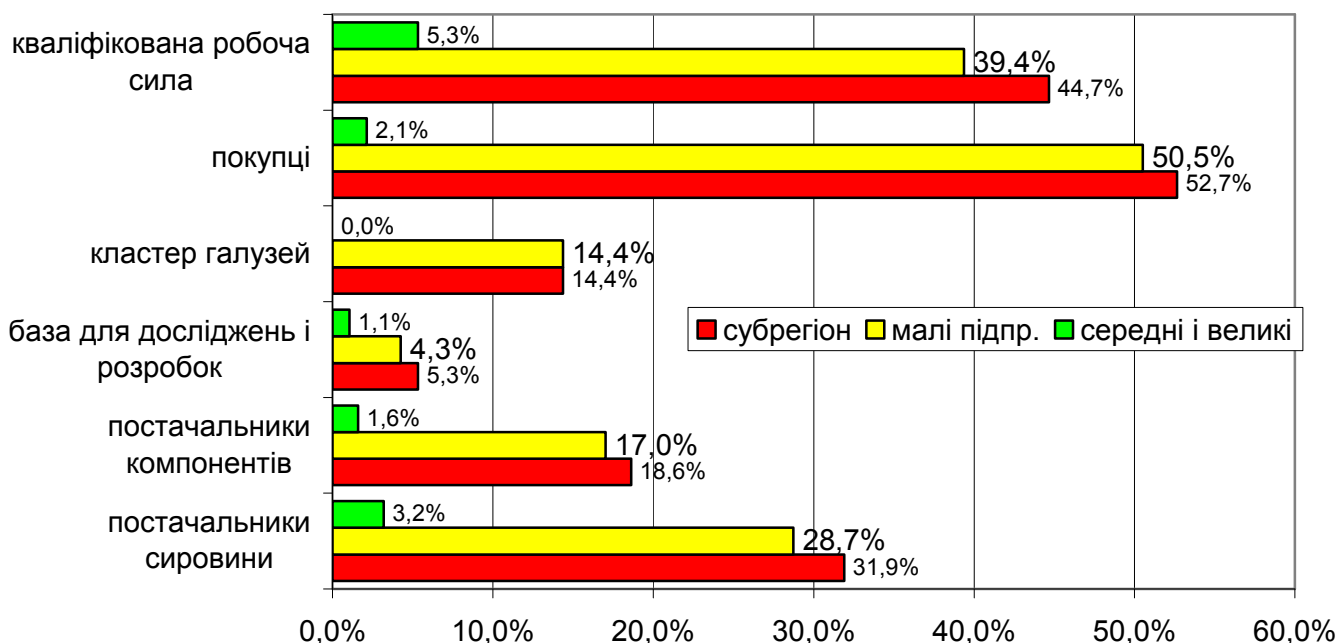
Відзначимо, що в опитуванні не взяли участь всі підприємства-експортери, тому дане опитування не є репрезентативним щодо аналізу експортної складової економіки субрегіону.

Середній збут усіх опитаних підприємств на одного працівника, знаходиться на рівні понад 150 тис. грн./рік. Цей показник є аналогічним до середнього показника по інших регіонах України (дані на 1 січня 2009 року).

Рис. 5. Регіональний розподіл збуту продукції підприємств

Респондентам було задане питання про основні причини розташування підприємства саме у даному регіоні. Можна було обирати до трьох причин із шести, а також вказати «іншу» причину. Для 52,7% підприємств основною причиною розміщення в цьому регіоні є наявність покупців (клієнтів), 44,7% респондентів вказали – наявність кваліфікованої робочої сили, 31,9% - наявність постачальників сировини, 18,6% - постачальників комплектуючих, 14,4% - існування кластера споріднених компаній.

Рис. 6. Причини закріплення підприємств

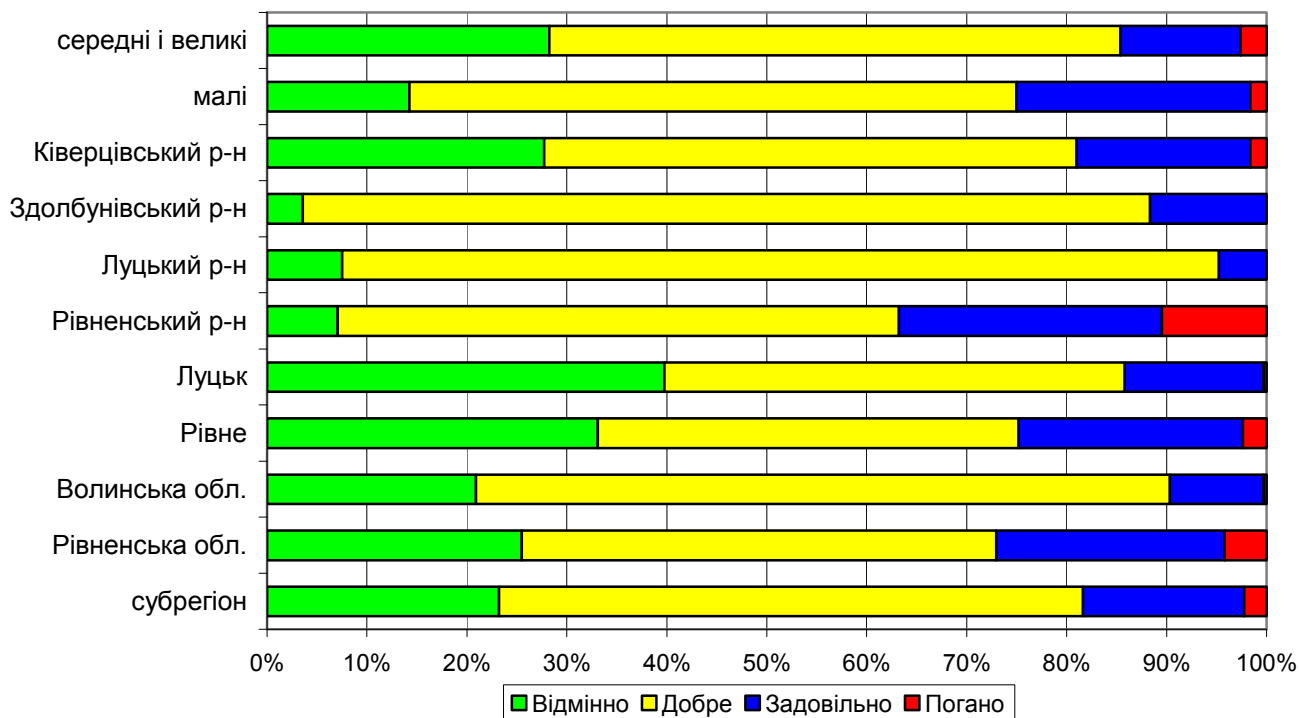
У своїх коментарях щодо інших специфічних причин розміщення підприємства у даному регіоні дали відповіді 19 респондентів:

- проживаю тут (**12 відповідей**)
- розширення сфери послуг

- розвиток промислового виробництва у західному регіоні колишнього СРСР
- потреба у великій кількості людей у пошуку роботи
- попит на продукцію
- підприємство створено на базі колишнього заводу
- підприємство на одному місці 160 років
- особисті знайомства та авторитет у даному регіоні

4. Питання праці та зайнятості

Загальний рівень задоволення усіх працедавців Центрально-Волинського економічного субрегіону якістю робочої сили є наступним: 23% працівників мають відмінну якість, 58% – добру, 16% – задовільну і 2% – погану. Середньостатистичні дані по Україні станом на 2005-2008 рр. є наступними: «відмінно» - 23%, «добре» - 47%, «задовільно»-25%, «погано» - 5%. Таким чином, трудові ресурси Центрально-Волинського субрегіону мають порівняно вищу якість ніж в середньому по Україні, хоча у цьому порівнянні не враховано впливу фінансово-економічної кризи, завдяки якій збільшилося безробіття і для працюючих підприємств зараз є порівняно більше можливостей отримувати краще підготовлені трудові ресурси.

Рис. 7. Рівень задоволення працедавців якістю робочої сили

Загальна чисельність працівників з повним робочим днем п'ять років тому на опитаних підприємствах становила 20098 особу (93,3% порівняно з 2010 роком). Збільшення кількості робочих місць спостерігалось до 2009 року, коли на підприємствах, що брали участь у опитуванні, працювало 21958 особи (102% порівняно з 2010 роком). Станом на 2010 рік на підприємствах-респондентах працює 21548 осіб. Прогноз працедавців на 2010 рік доволі оптимістичний – порівняно з 2010 роком буде утворено додатково майже 2% робочих місць. Очевидно, цей показник певною мірою може свідчити про поступове економічне зростання після кризового періоду.

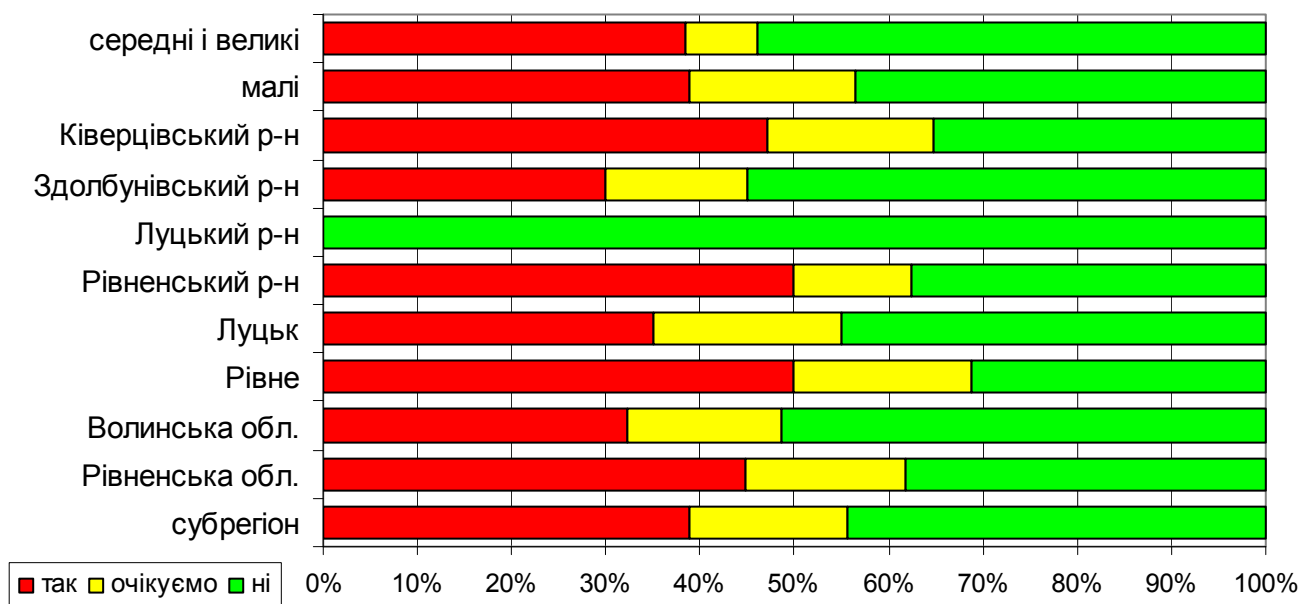
Жінки складають 26,2% працівників у вибірці, що є порівняно нижчим показником, ніж у середньому по Україні і це логічно з огляду на «чоловічий» характер домінуючих секторів економіки субрегіону. У той же час до вибірки не потрапили важливі роботодавці жінок – бюджетні сфери освіти, охорони здоров'я, культури.

Додатковим фактором, який підтверджує потенціал економічного розвитку субрегіону, є наявність на 12% від загальної кількості опитаних підприємств підрозділів, які займаються науковими розробками нової продукції. Ще 7% респондентів розглядають можливість створення такого відділу у найближчому майбутньому. На момент опитування у відділах конструкторських розробок працює 121 особа. На запитання: «Що є результатом роботи відділу наукових досліджень/розробок?» дали відповіді дали 14 респондентів:

- розробка нових видів продукції (у т.ч. покращення технічних показників) та обладнання (11 відповідей)
- розширення бізнесу
- схема бізнесу
- стратегія розвитку

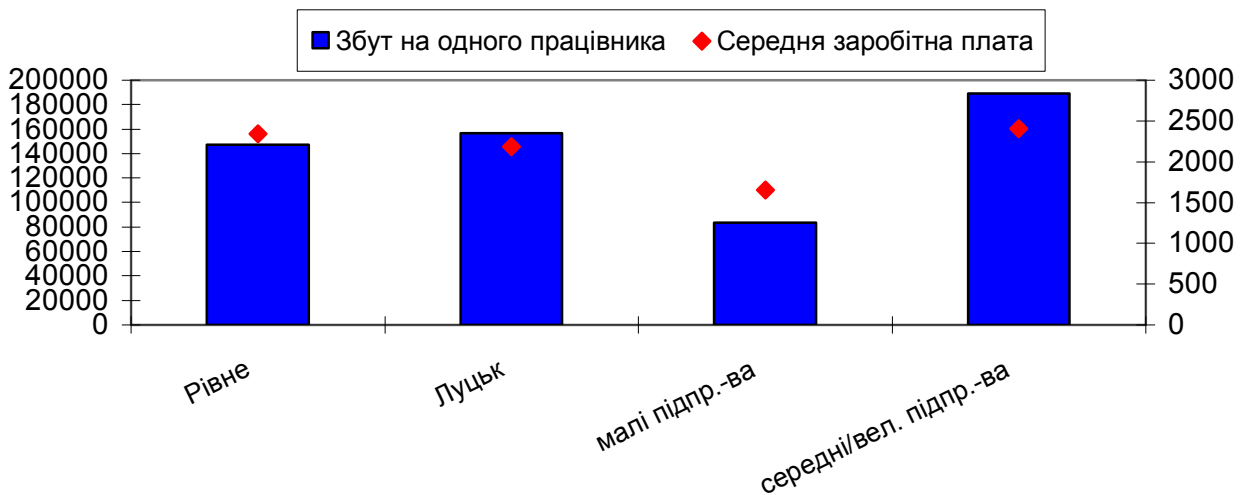
Нестача кваліфікованої робочої сили навіть сьогодні в умовах фінансово-економічної кризи та спричиненого нею вивільнення трудових ресурсів є доволі значною проблемою. Її відчувають 39% підприємств, ще 17% очікують виникнення кадрових труднощів у майбутньому. У 44% підприємств такої проблеми немає.

Така ситуація на ринку праці у перспективі (після завершення кризового періоду) загрожує швидким зростанням попиту на кваліфіковані кадри і думати про забезпечення цього майбутнього попиту необхідно вже зараз.

Рис. 8. Нестача робочої сили

Фактична місячна заробітна плата на опитаних підприємствах становить у середньому 2138 грн. Ці показники є порівняно вищими від середніх по Україні, і по Центрально-Волинському субрегіону (1587 грн.).

Рис. 9. Заробітна плата та збут

Загалом, диференціація середньої заробітної плати на підприємствах у місцевій економіці відбувається у широкому діапазоні (834% різниці) від 500 грн. до 4170 грн. на місяць.

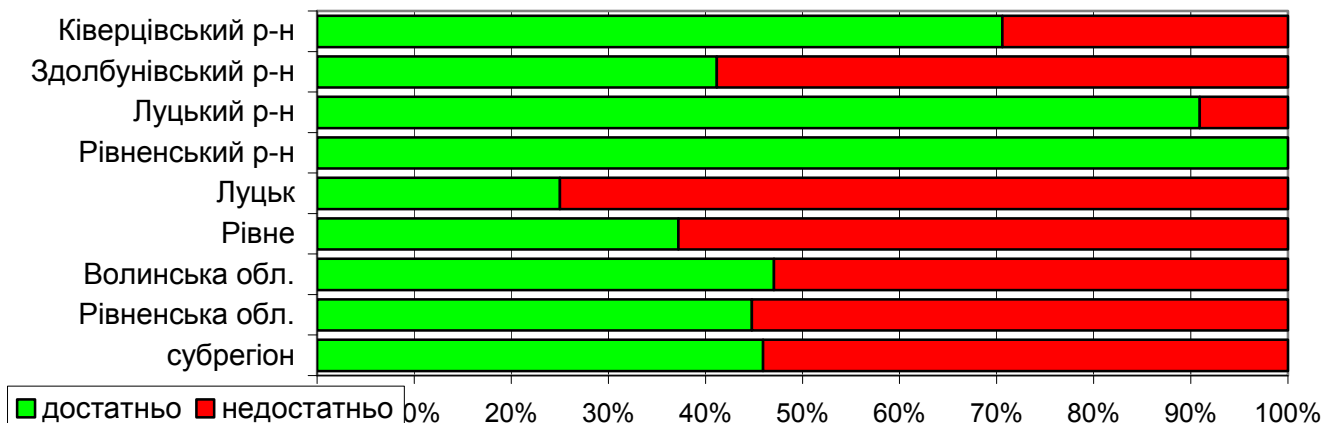
На запитання: «Нестачу яких спеціальностей ви відчуваєте?» відповіді дав 41 респондент:

- **«всіх, крім юристів та економістів»**
- менеджер (8 відповідей)
- дизайнери комп'ютерної графіки (3 відповіді)
- спеціалісти технічних спеціальностей (3 відповіді)
- продавці (2 відповіді)
- маркетингологи (2 відповіді)
- сантехнік (2 відповіді)
- технологи (2 відповіді)
- візуалізатор-художник
- водії категорії "д"
- геодезистів
- диспетчери
- економісти
- електриків
- енергетик
- зварювальники
- землевпорядників
- інженер (радіомеханік) з обслуговування та ремонту касових апаратів та ваг
- кондитери-професіонали
- конструктори
- консультант-продавець автозапчастин
- кухар
- лагодильники шпону
- машиніст автогрейдера

- механік
- оператори
- оператори деревообробного обладнання
- організатори
- плавильник
- реалізатори
- робітники будівельних спеціальностей
- слюсар
- сортувальники шпону
- спеціалісти в організації заходів
- страховий агент
- токар-фрезерувальник
- торгових представників
- формовщик
- юристів

5. Нерухомість

У цій сфері ситуація в субрегіоні має як позитивні, так і негативні сторони (рис. 10).

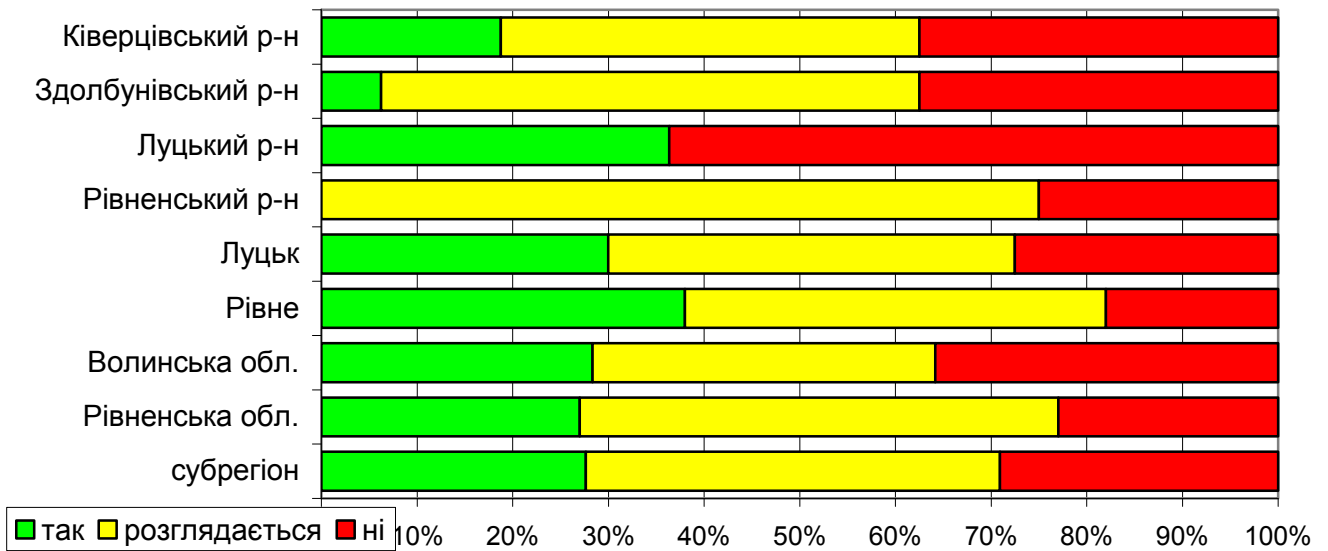

Рис. 10. Нерухомість для розширення бізнесу

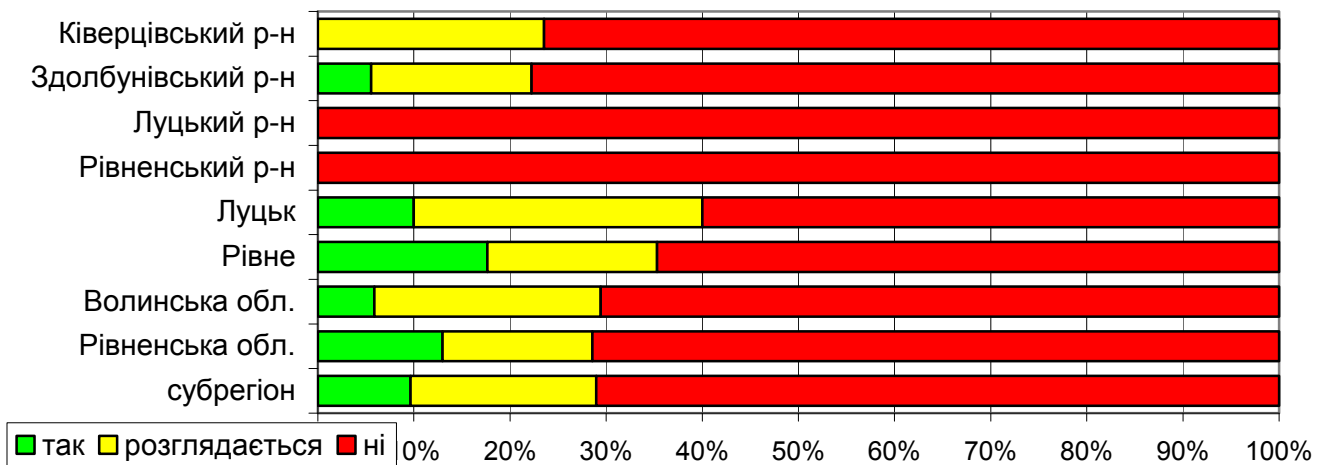
Власниками будівель або землі є 34% респондентів, 56% є лише орендарями, крім того 10% підприємств мають майно для ведення бізнесу, але у той же час частину орендують.

Можливість розширення (наявний земельний ресурс) у даному місцезнаходженні мають майже 46% фірм. У цьому питанні існують доволі значні міжрегіональні відмінності. Зокрема, в Рівному та Луцьку можливості для розширення мають трохи більше 35% респондентів, а у Луцькому, Рівненському, Здолбунівському та Ківерцівському районах – 80-100% підприємств.

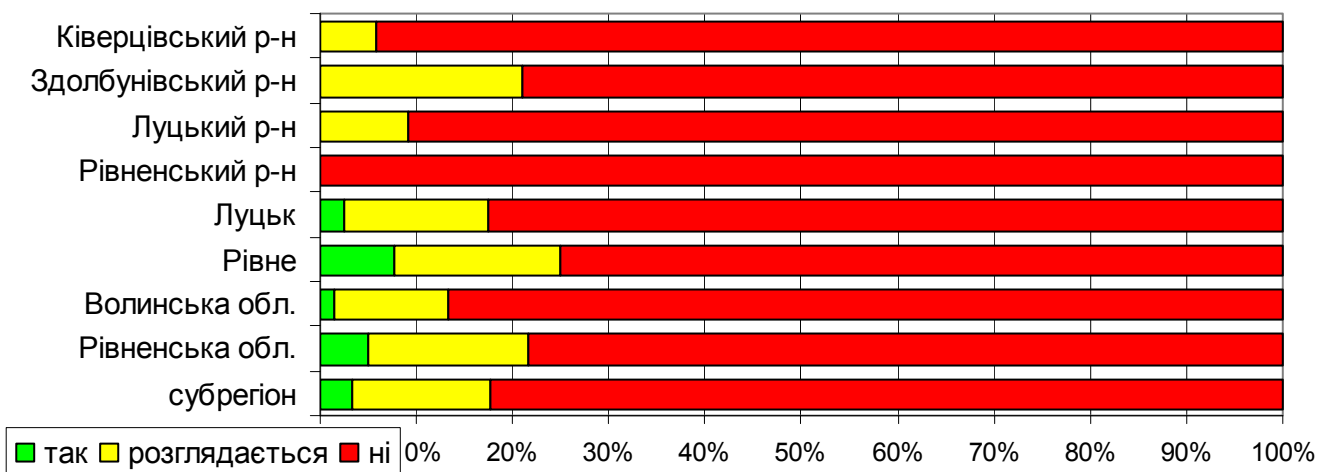
У той же час, 8% опитаних підприємств субрегіону цілком готові надати в оренду або продати частину своїх приміщень, а 13% розглядають таку можливість у майбутньому. У переважній своїй більшості (76%) підприємства не готові продавати або здавати в оренду майно.

Рис. 11. Перспективи розширення у даному місцезнаходженні

Рис. 12. Перспективи розширення на інші території

Рис. 13. Перспективи перенесення бізнесу на інші території

Плани розширення бізнесу має значна частина респондентів. Майже 30% опитаних підприємств мають чітко визначені плани розширювати бізнес на території існуючого

місцезнаходження, ще 40% – розглядають таку можливість. Переносити свій бізнес на інші території твердо вирішили 3% респондентів, ще 10% - розглядають таку можливість. Причинами для такого рішення вони назвали:

- Зміна ринкової кон'юнктури – 6 відповідей
- Розширення ринків збуту – 4 відповіді
- Неадекватні приміщення – 3 відповіді
- Відсутність землі для розширення – 2 відповіді
- Кращий бізнес-клімат в іншому місті – 8 відповідей
- Вартість робочої сили – 1 відповідь
- Погані послуги органів місцевого самоврядування – 3 відповіді
- Транспорт – 1 відповідь

На запитання: «Що можна зробити, щоби заохотити Вас залишитися?» відповіді дали 8 респондентів:

- змінити принцип роботи міської влади
- знизити ціни на оренду приміщень
- потрібна відповідна територія та приміщення, державна підтримка малого та середнього бізнесу
- специфіка роздрібною торгівля передбачає часткове розширення в інші області, якщо коло місцевих покупців не збільшується останні 1,5 року
- забезпечити сприятливі умови для розвитку бізнесу
- спростити дозвільну систему
- теоретично можливо але практично – ні. Є ринок послуг, і цінова політика
- тіньова конкуренція, відсутня будь-яка діяльність податкових органів в плані сприяння надання послуг

Загальні ж настрої щодо перспектив інвестування (навіть не дивлячись на вплив фінансово-економічної кризи) доволі оптимістичні. 23% респондентів вказали, що у найближчі 1-3 роки вони планують інвестувати у розвиток бізнесу понад 407,3 млн. грн. та створити 466 робочих місць.

Порівнювати рівень інвестиційної активності в Центральній-Волинському економічному субрегіоні та інших регіонах/містах України (де опитування проводилось у 2005-2008 рр.) не видається можливим з огляду на вплив фінансово-економічної кризи.

6. Послуги та відносини з органами місцевої влади

Респондентам було запропоновано оцінити десять видів послуг, що надаються органами місцевого самоврядування, за шкалою від 1 до 4 (1 = відмінно, 4 = незадовільно). У середньому ці послуги отримали оцінку 3,37, що є порівняно гіршим, ніж середні значення у інших містах України (3,1). Рейтинг подано на рис. 14-15, де стовпчики темно-жовтого кольору – середні значення по інших містах України. (дані 2005-2008 рр.)

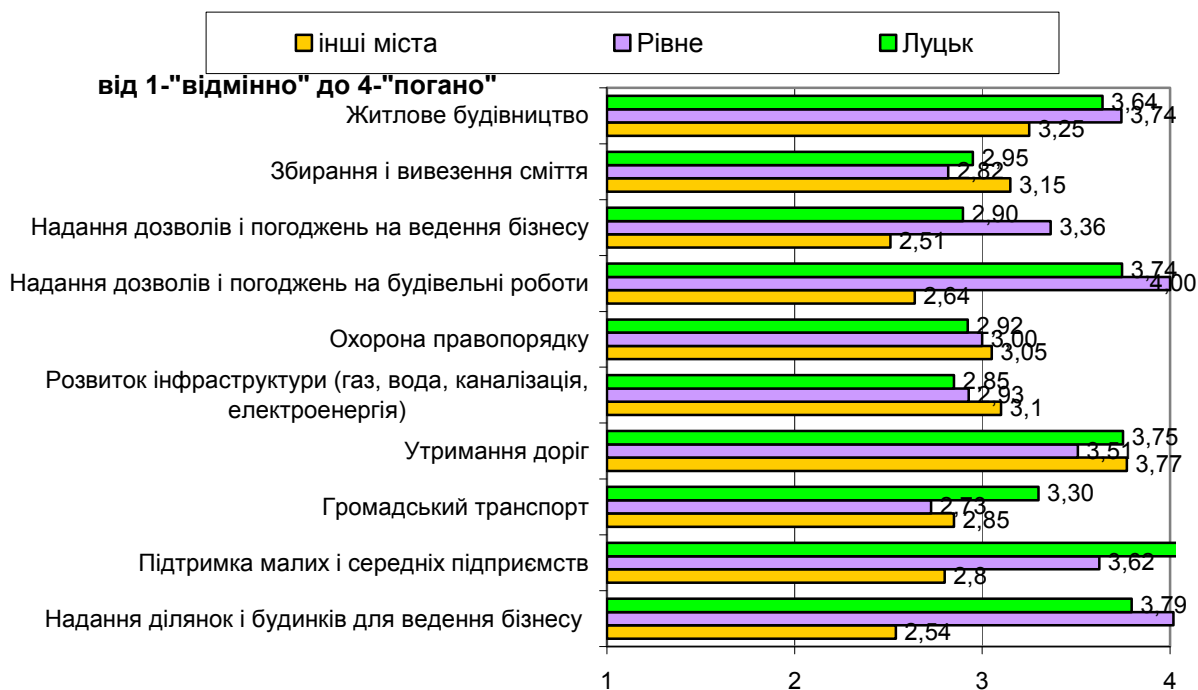

Рис. 14. Послуги органів влади в містах субрегіону

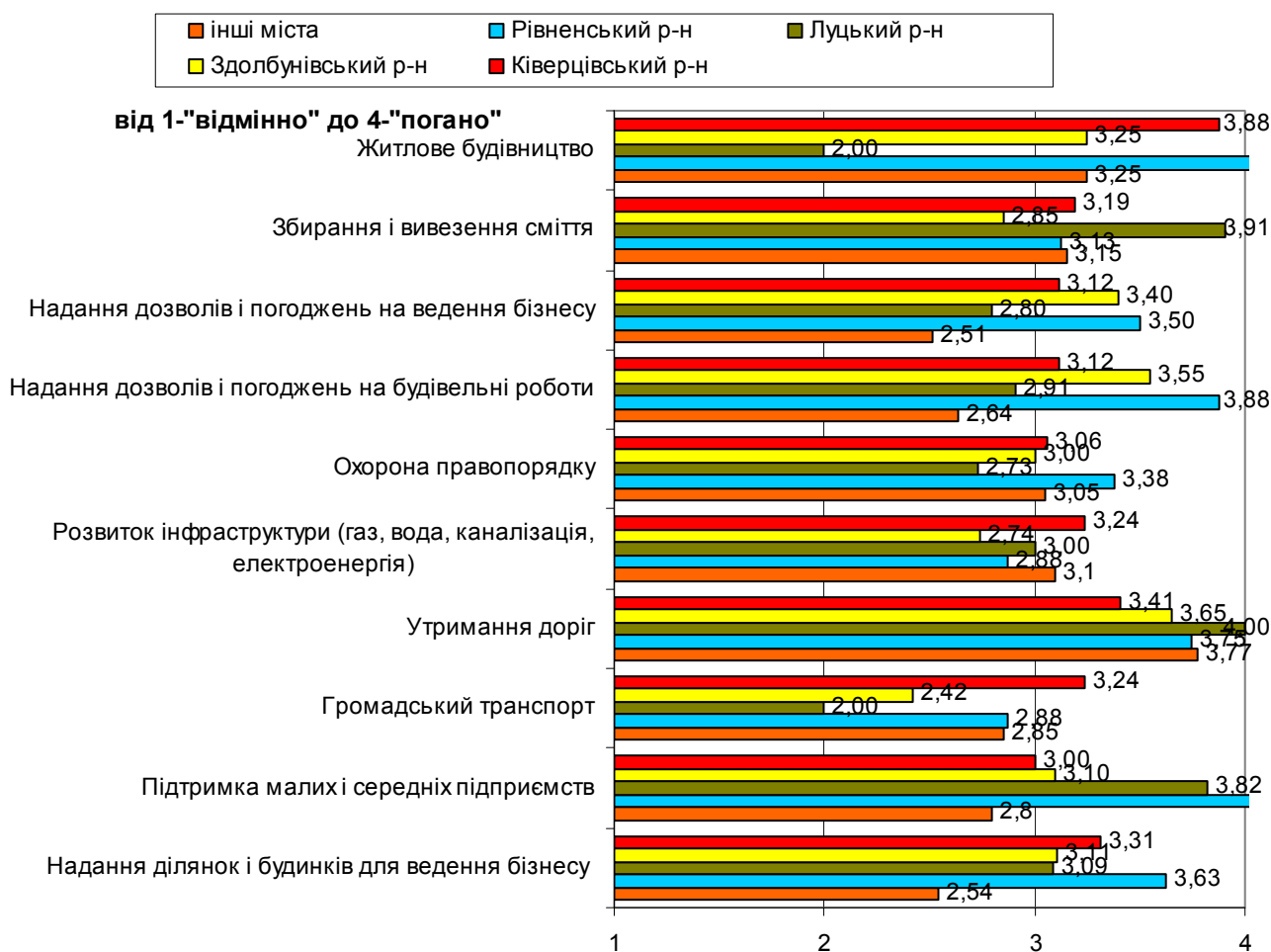

Рис. 15. Послуги органів влади в районах субрегіону

Середні бали, якими буди оцінені послуги місцевих рад та районних адміністрацій, за цією ж шкалою (1-відмінно, 4-незадовільно), наступні:

- в м. Луцьк – 3,45
- в м. Рівне – 3,37

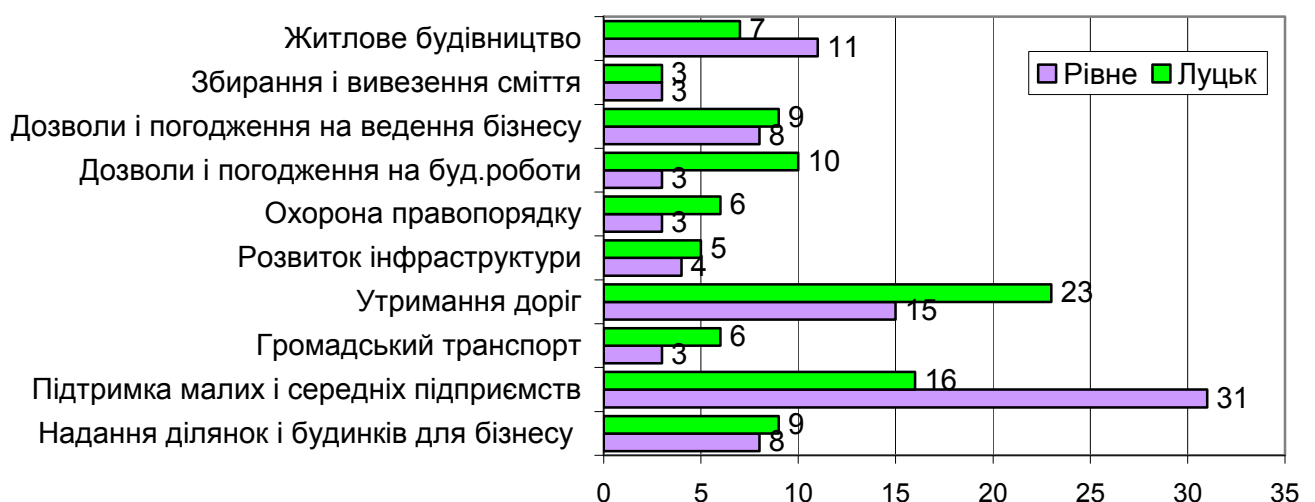
Аналіз якості надання послуг органів влади та самоврядування в районах, очевидно, не може бути коректним через порівняно невелику кількість анкет.

Підприємці, оцінивши якість послуг, що надаються органами влади та самоврядування, також визначили свої пріоритети щодо сфер у яких вони хотіли б бачити покращення у найкоротші терміни.

Відповіді на це запитання дали 82% респондентів субрегіону (рис. 16), у тому числі:

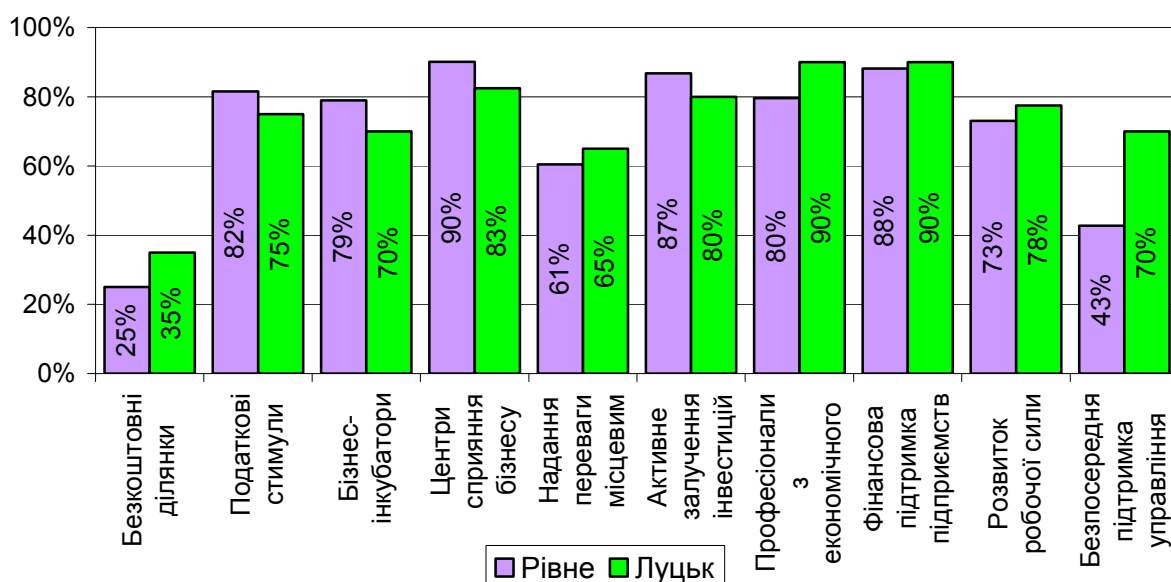
На думку респондентів пріоритетну увагу щодо покращення якості послуг слід надавати (у порядку рейтингу):

- в м. Рівне – підтримці малих та середніх підприємств, утриманню доріг, житловому будівництву;
- в м. Луцьк – утриманню доріг, підтримці малих та середніх підприємств, наданні дозволів і погоджень на будівельні роботи.

Рис. 16. Пріоритети щодо покращення якості послуг

Підприємства також запитували про послуги, які мають надаватися міською владою (зокрема підрозділом з економічного розвитку) представникам бізнесу міста. Як демонструють рис. 17-19, підприємства активно підтримують всі з запропонованих послуг, лише послуга «безкоштовне надання земельних ділянок» користується незначною підтримкою. Цікаво, що на відміну від компаній в інших країнах Східної Європи, респонденти меншою мірою підтримують ідею надання міською владою за символічну ціну приватним підприємствам вільних ділянок, які забезпечені інфраструктурою – схоже, вони не бачать гарантії, що ті, хто отримає таку форму субсидії, насправді почне створювати робочі місця, а сам процес буде прозорим.

Рис. 17. Потреба в послугах підрозділу з економічного розвитку (в розрізі міст)

Дехто з респондентів висловили свої додаткові побажання щодо того що мала б зробити місцева влада задля економічного розвитку, зокрема:

- **не заважати працювати перевірки** – 7 (!) відповідей
- введення чіткого графіку перевірки підприємства
- організація тематичних виставок, фестивалів, презентацій – де приймають участь всі місцеві підприємства конкретної галузі
- створення якісної конкуренції робочої сили
- промоція місцевого ринку в Україні та за її межами
- пільгове оподаткування
- нормального людського ставлення спеціалістів різних інспекцій до простого робочого класу
- менше знахабнілих чиновників (бо їхню зарплату оплачуємо ми (підприємці) через податки)
- контролювати конкурентоспроможність (тобто якість наданих послуг, товарів, виробництво, тощо) нових місцевих фірм як в області так і на рівні всієї держави
- інформаційні
- зменшити кількість необґрунтованих перевірок
- встановлення прийнятної максимальної межі ціни на орендну плату офісних приміщень під діяльність законодавчими документами.
- боротьба з корупцією
- боротися з нелегальними виробниками підакцизної продукції
- бізнес - інкубатор
- безкоштовне оздоровлення працівників державних підприємств

Підприємства-респонденти також оцінили контакти з владними структурами та посадовцями. Отримані результати (рис. 18) демонструють відносно низький рівень контактів підприємців з більшістю органів влади та управління, а також організаціями, що підтримують бізнес.

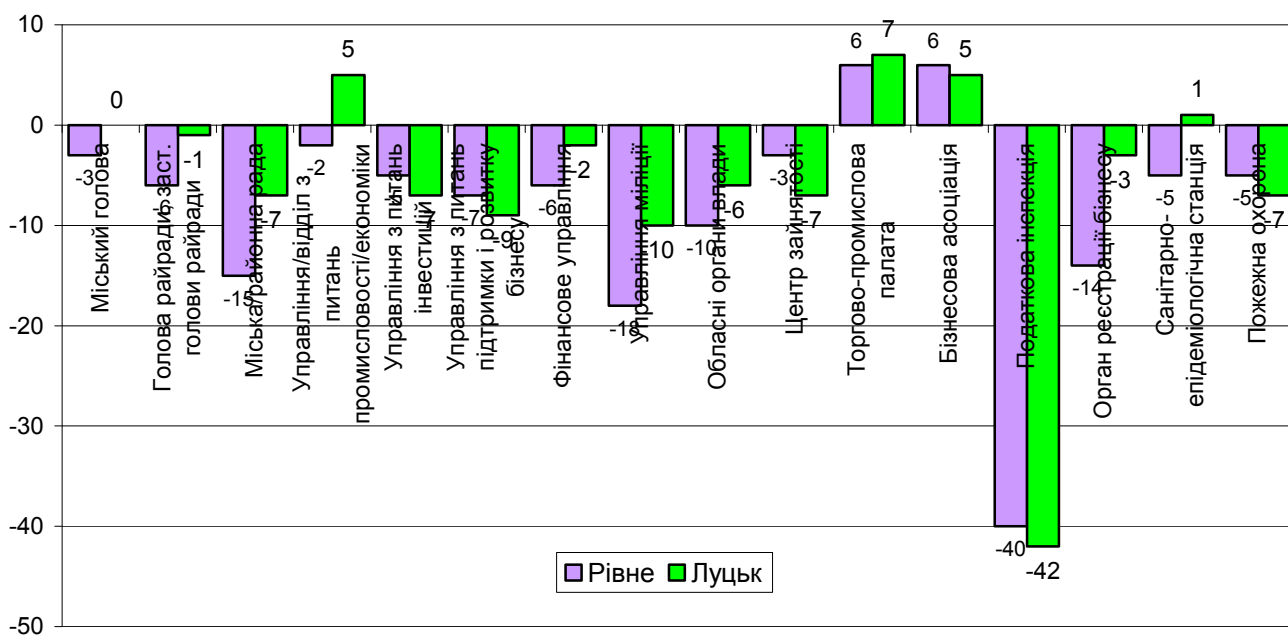

Рис. 18. Рейтинг контактів з органами влади та управління респондентів у містах

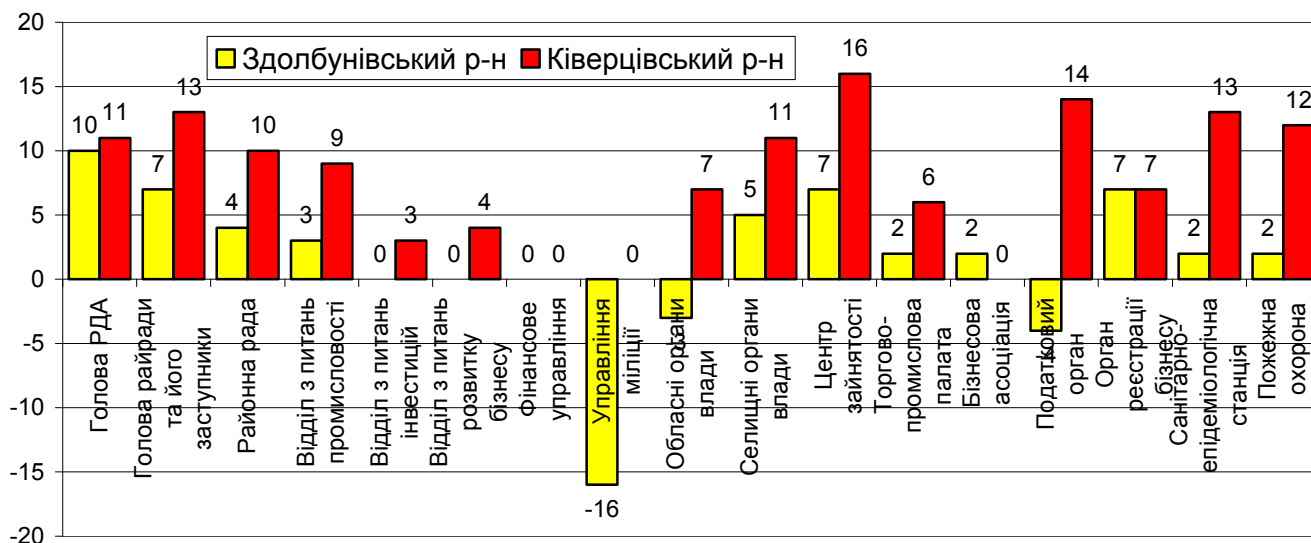

Рис. 19. Рейтинг контактів з органами влади та управління респондентів у районах

Говорити про високі рейтинги окремих установ ні в містах, ні у районах поки що не доводиться. Найбільш негативно респонденти оцінили контакти з податковою інспекцією у містах Рівне та Луцьк, а також управлінням міліції у Здолбунівському районі.

Також підприємці мали можливість вказати на найбільші проблеми, з якими вони стикалися у комунікації з вище вказаними установами та представниками органів місцевого самоврядування.

Численні додаткові коментарі (всього висловлено 37 коментарів) підприємців можна об'єднати в одне речення: **надто високий рівень бюрократизму, брак компетентності, забагато зайвої звітності та невідповідне ставлення з боку працівників цих установ до підприємства як до клієнта та платника податків.** Зокрема (мовою оригіналу):

- **хамське ставлення до людей, непрофесійність, безвідповідальність працівників, низький рівень знання законів, некоректна поведінка, нечіткість вимог, що пред'являються, культура спілкування вимагає поліпшення, нездатність мислити, халатність працівників (втрата поданих документів) – 15 (!) відповідей,**
- **бюрократизм – 14 (!) відповідей,**
- **корупція, хабарництво, підтримка «своїх» (авт. – «Найбільша проблема...якщо немає знайомих:») – 10 відповідей,**
- черги – 5 відповідей,
- значний термін вирішення (розгляду) справ - 3 відповіді,
- нерозуміння, небажання вникати в сутність звернення; відчутність регламенту, частково «радянські» традиції – 3 відповіді,
- спрямування роботи чиновників на процес, а не на результат; чиновники виконують інструкції, справа їх не цікавить – 3 відповіді,
- велика кількість подання зайвих документів; велика клопітка звітність, яку можна оформити на 1 аркуші паперу – 2 відповіді,
- витрачання багато часу – 2 відповіді,
- перевищення службового становища, «чиновницький проізвол» – 2 відповіді,
- неусвідомлення чиновником того, що це в тому числі і я (підприємець) його найняв і плачу йому зарплату («В цій країні все навпаки. Треба запитати у чиновника: як, що ти зробив для бізнесу доброго; облеглив його працю й т.д. P.S. Таланту треба підтримка, бестолочь піде в організації та установи щоб довести іншим свою «потрібність» (авторські слова) – 2 відповіді,
- недосконала податкова система – 2 відповіді,
- різне бачення людей, які заробляють гроші самі і тих, хто отримує гроші з бюджету.
- принципи "все для клієнта" і "клієнт завжди правий" їм не притаманні. Справа не лише в системі. Справа в людях.
- несвоєчасне повернення ПДВ на поточний рахунок підприємства
- неповна відкритість у наданні інформації
- затягування у вирішенні питань та неповне їх вирішення
- законодавство, двояке трактування чинного законодавства
- довге і складне оформлення документів
- відсутність довідкових бюро, незацікавленість держслужбовців виконувати свою роботу
- багато паперової роботи, довго розглядаються документи

- багато зайвих організацій,
- великі фінансові витрати,
- відсутність стратегічних планів,
- незацікавленість у підтримці вітчизняного товаровиробника,
- монополізм в наданні комунальних послуг.

7. Критичні питання

Респонденти дали такі відповіді на запитання щодо трьох найбільш важливих напрямків, які мають бути відображені в стратегічному плані економічного розвитку. Маючи змогу вибирати з дванадцяти запропонованих проблем лише три найбільш важливі, респонденти розподіли свій вибір наступним чином (рис. 20):

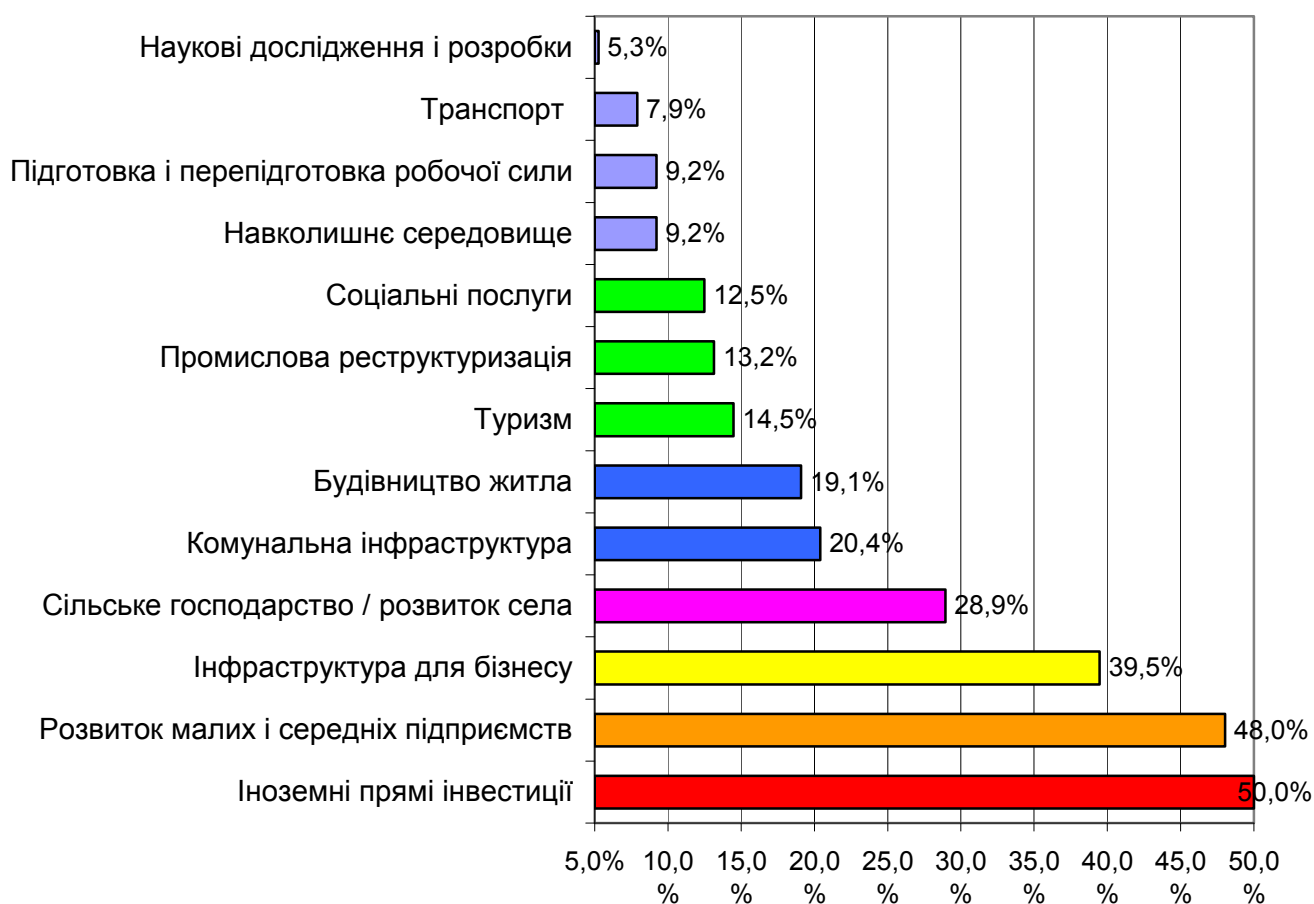
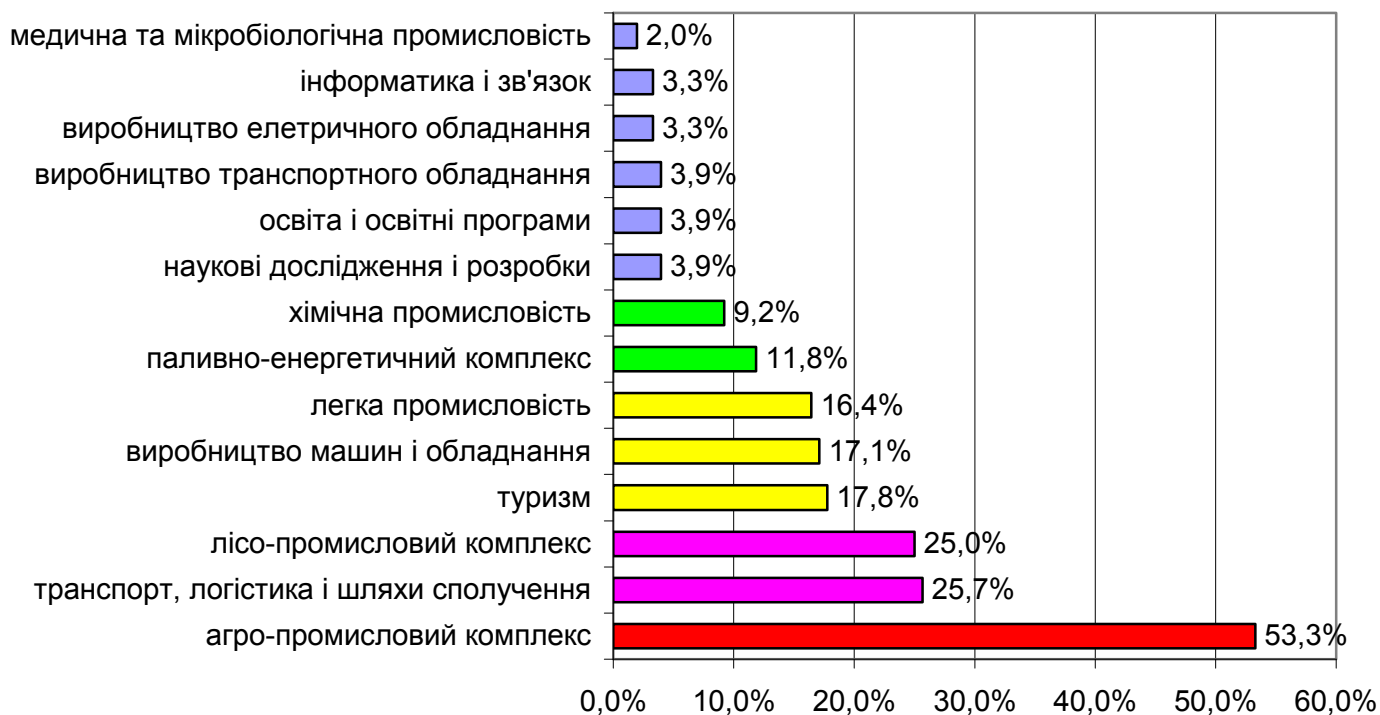

Рис. 20. Критичні питання

8. Пріоритетні галузі

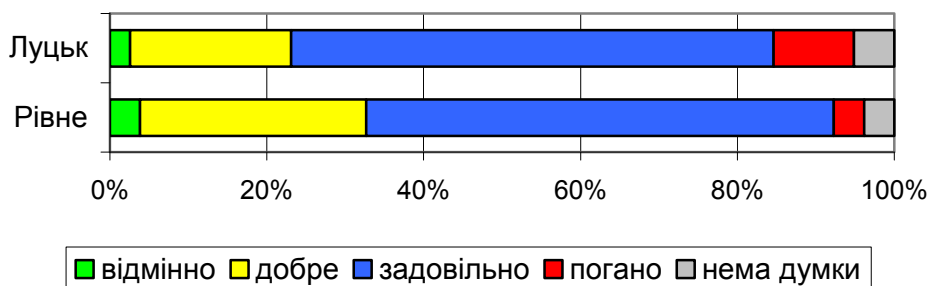
На запитання щодо двох найважливіших галузей економіки для подальшого розвитку Центрально-Волинського субрегіону респонденти дали такі відповіді (рис. 21):

Рис. 21. Стратегічно важливі галузі економіки для розвитку субрегіону

9. Загальні враження

Респондентам запропонували висловити свої загальні враження про органи влади, а також про субрегіон як місце для ведення бізнесу. Варто зазначити, що опитування проводилося перед виборами органів місцевого самоврядування. Оцінки респондентів були порівняні з результатами опитування в інших містах України.

Рис. 22. Загальні враження про місцеве самоврядування

За сумарними оцінками роботи органів влади та місцевого самоврядування міста та райони в рейтингу розмістилися наступним чином (за шкалою, де 4-найгірший бал, а 1-найкращий):

- Рівне – 2,66
- Луцьк – 2,84

Варто зазначити, що середнє значення оцінки органів самоврядування під час опитувань, проведених у попередні роки в інших містах України, складає 3 бали (порівняно гірше, ніж в містах Центрально-Волинського економічного субрегіону). У той же час не може не турбувати певне падіння оцінки бізнес-клімату за останні чотири роки.

Аналогічне опитування, проведене влітку 2006 року в Луцьку та Рівному дало такі результати: Луцьк – 2,75 ; Рівне – 2,35 .

Місцева влада та самоврядування отримала порівняно нижчі оцінки, ніж місто/район, як місце для ведення бізнесу.

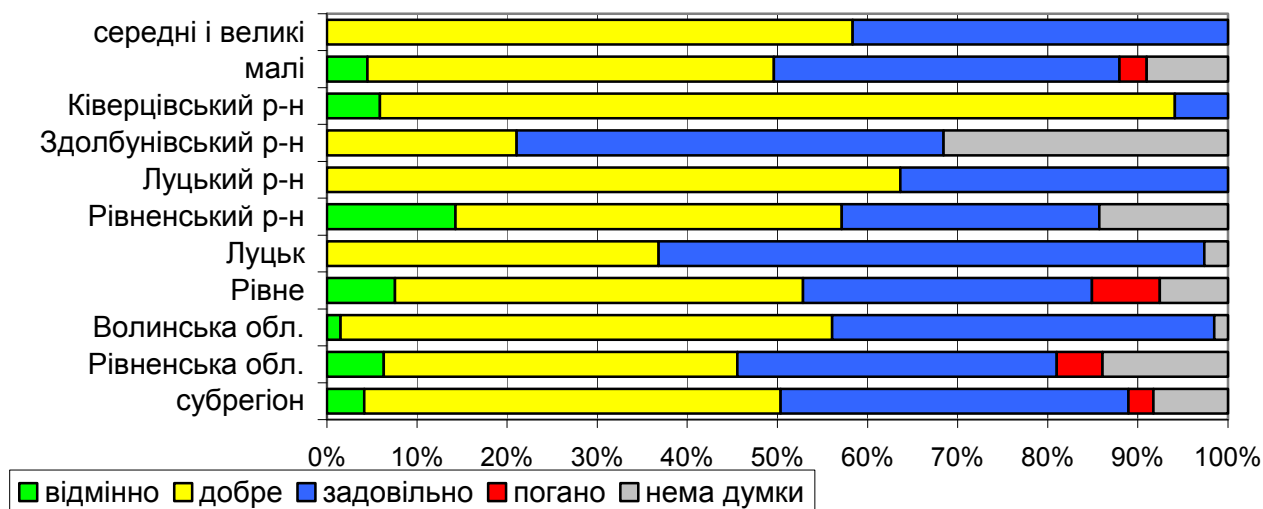

Рис. 23. Загальна думка про субрегіон як місце ведення бізнесу

Позитивними елементами бізнес-клімату Центрально-Волинського субрегіону респонденти відзначили наступні:

- Підтримка влади
  - «постійне намагання публічної підтримки бізнесу в місті»,
  - «НЕ заважають працювати»,
  - «спроби сприяння в розвитку бізнесу»,
  - «існує ЄДЦ».
- Розвиток бізнес-середовища
  - «бізнес існує – це радує»,
  - «лояльне ставлення до здорової конкуренції»,
  - «існує кадровий потенціал»,
  - «дешева робоча сила»,
  - «інтелектуальний потенціал, традиції»,
  - «перспектива розвитку ринку»,
  - «збільшення клієнтів та збуту»,
  - «іноземні інвестиції»,
  - «треба залучати досвід інших країн»,
  - «добре розвинута мережа супермаркетів та велика кількість СПД, зайнятих у сфері торгівлі продуктами харчування».
- Розвинена інфраструктура
  - «благоустрій»,
  - «розвинута інфраструктура»,
  - «розвинені місця відпочинку»,
  - транспорт, дороги».
- Геополітичне компактне розташування міста
  - «близькість до західного та білоруського кордонів, що позитивно впливає на вартість транспортування сировини»,
  - «нормальна екологічна обстановка»,

- «це місце де я народився».

Негативними елементами бізнес-клімату Центрально-Волинського субрегіону респонденти відзначили наступні:

- **Геополітичні проблеми розвитку бізнесу**
  - «залежність регіону від великих підприємств»,
  - «віддаленість від постачальників, які знаходяться в м. Києві та промислових регіонах України»,
  - «провінційність»,
  - «бідність регіону»,
  - «низький рівень доходів населення й як результат низька купівельна спроможність»,
  - «споживчий кошик дуже малий»,
  - «низький рівень доходів населення – потенційних споживачів»
- **Проблеми бізнес-середовища**
  - «вкрай погана кваліфікація працівників»,
  - «низький рівень виробництва своїх товарів»,
  - «через ЗМІ не формується престижність підприємницької діяльності»,
  - «місту не вистачає великих виробників, котрі б відтягнули частину горе-підприємців, які роботу роблять неякісно й демпінгують ринок»,
- **Бюрократизм та свавілля контролюючих та дозвільних установ**
  - «чиновники крадуть (відкати)»,
  - «хабарництво»,
  - «бюрократизм, корупція, лобізм, тиск на бізнес».
- **Складності у вирішенні питань з владою, некомпетентність працівників владних установ**
  - «необізнаність в сферах реалізації та якості товарів та продукції виробництва»,
  - «у відсутності залежності заробітної плати чиновника від того що він робить; у них «учет в сутках» ;-))»,
  - «у невиконанні їх посадових обов'язків щодо нормального забезпечення життя міста»,
  - «довге і складне оформлення документів, особливо по МАФ»,
  - «неефективне вирішення питань, з якими звертаються підприємці»,
  - «незацікавленість роботою та проблемами малого бізнесу»,
  - «частіше співпраця декларативна, ніж реальна».
- **Неналежний стан впровадження змін, відсутність інноваційної політики в сфері бізнесу**
  - «міжнародний досвід не залучать, гроші вкрадуть й будуть сидіти з розумними обличчями»,
  - «мала кількість програм та їх реалізація на підтримку бізнесу».

Завершальні коментарі респондентів (мовою оригіналу):

- Бажаємо успіхів!
- Бізнес та влада зовсім різні речі. Вони жодним чином не можуть поєднуватись в одній особі. Кожен бізнесмен, що приходить до влади працює для розвитку власного бізнесу. Питання розвитку бізнесу владу не цікавлять, вони (влада) роблять лише вигляд, що хочуть щось змінити. Та проводять заходи, що жодним чином не допомагають роботі бізнесу.

- Досить тяжка анкета.
- Дякую за інтерв'ю, з нетерпінням надіюсь на покращення життя як у власному бізнесі так і по всій Україні.
- Дякую!
- Катастрофічний рівень знань та вмінь випускників ВНЗ.
- максимальне сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, що в подальшому покращить благоустрій міста
- написання субрегіонального плану стратегічного розвитку, на мою думку, буде малоефективним
- Не знаєте як допомогти - не заважайте!
- Необхідно створити громадську стратегічну раду як інститут постановки задач перед чиновниками.
- Однією із найважливіших проблем є формування правової культури підприємців й споживачів.
- підприємство є одним із бюджетоутворюючих підприємств міста. Необхідно покращити транспортне обслуговування працівників підприємства
- сподіваюсь, що анкетування було проведено не тільки для статистики, але й для позитивних змін
- У генералів, депутатів, міських голів, заступників міських голів й інших теж є діти. Відповідно, що ти не роби, або роби, до своїх, хай і з гіршими умовами, вони прихильніші...
- Хотілося б побачити та відчувати розвиток міста, регіону в цілому. Підтримка малого та середнього бізнесу, розвиток інфраструктури
- Хотілося б, щоб зібрана Вами інформація була дійсно використана для покращення бізнес-клімату та економічного розвитку області, а не для формування передвиборчих програм.
- щоб влада і бізнес чесно виконували свої обов'язки, не брали хабарів і чесно підприємці платили податки
- якщо вносити всі об'єктивні дані в цю анкету, то конкуренти і перевіряючі структури мають змогу нанести серйозну шкоду підприємцю

V. УЗАГАЛЬНЕНИЙ ВИСНОВОК

Цей звіт про результати опитування підприємців відображає узагальнені думки бізнесової спільноти Центрально-Волинського субрегіону. Їх спільне ставлення до місцевої та регіональної влади значною мірою визначатиме, яким буде економічне майбутнє субрегіону – зростання, застій чи занепад.

Звіт допоможе Експертному комітету стратегічного планування в його роботі і буде корисним для міської влади в роботі над підтримкою та поліпшенням бізнесового клімату в субрегіоні.

Проект «Локальні інвестиції і національна конкурентоспроможність» висловлює вдячність усім представникам підприємств, котрі поділилися своїми думками та надали корисну інформацію експертному комітету стратегічного планування, а також усім працівникам міських рад та районних адміністрацій адміністративно-територіальних одиниць субрегіону, які присвятили свій час і зусилля проведенню опитування.